

CZU:821.135.1.09(498)

<https://doi.org/10.52505/llf.2024.1.11>

CRISTIAN POPESCU. POETICA ATROCITĂȚII ȘI A CANDORII

Cristina DICUSAR

Doctorandă

Școala Doctorală Științe Umaniste, USM (Chișinău)

E-mail: dicusarcristina@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6480-994X>

CRISTIAN POPESCU. THE POETICS OF ATROCITY AND CANDOR

Abstract

This article offers an analysis of the expressions of authenticity in the poetic texts of Cristian Popescu (1959-1995). There are two general directions of analysis of the author's vision of literary authenticity: the ethical one, which consists of committing to one's own destiny as a writer, and the aesthetic one, which can be seen in the contrast between atrocity and candor, between the grotesque and the sublime. Experiencing one's own art as destiny is the way in which Cristian Popescu sees the notion of literary authenticity. The author connects his name, which he considers the *definition* of his own person, his own destiny, with existence through art, and this is explicitly and sharply formulated in his poems. Regarding the aesthetic dimension, the grotesque and the sublime intertwine in Cristian Popescu's texts, which accentuates the effect of authenticity.

Keywords: poetry, authenticity, 90-ism, poetics, destiny, sublime, grotesque.

Rezumat

Acest articol abordează expresiile autenticității în textele poetice ale lui Cristian Popescu (1959-1995). Identificăm două direcții de analiză a viziunii autorului asupra autenticității literare: cea etică, care constă în asumarea propriului destin de scriitor, și cea estetică, care se întrevede în contrastul dintre atrocitate și candoare, dintre grotesc și sublim. O trăire a propriei arte ca destin e felul în care „traduce” Cristian Popescu noțiunea de autenticitate literară. Autorul își leagă numele, pe care îl consideră *definiția* propriei persoane, destinul propriu, de existența prin artă, iar acest lucru este formulat explicit și tranșant în poemele sale. În ceea ce ține de dimensiunea estetică, grotescul și sublimul se întrepătrund în textele lui Cristian Popescu, ceea ce, argumentăm noi, accentuează efectul de autenticitate.

Cuvinte-cheie: poezie, autenticitate, nouăzecism, poetică, destin, sublim, grotesc.

A terrible beauty is born – (Easter, 1916)
William Butler Yeats

Cristian Popescu (n. 1 iunie 1959, București – d. 21 februarie 1995), scriitor nouăzecist, membru al cenaclului *Universitas*, condus de Mircea Martin, este una dintre cele mai recunoscutibile voci poetice românești din ultimii treizeci de ani. El e printre pușinii nouăzeciști care reușește să-și publice volumul de debut înainte de Revoluția din 1989: *Cuvânt înainte* (1988) apare cu modificări/ cenzurări, cu titlul modificat. Urmează *Arta Popescu* (1994), volum despre care autorul spune că acesta ar fi, de fapt, prima lui carte asumată (i.e. publicată după comunism, fără modificări impuse de cenzură): „aș dori ca („Arta Popescu”) să fie considerată **prima mea carte**. (Chiar dacă nu și debutul meu.) Și asta pentru că „Cuvânt înainte” (Cartea românească, 1988) nu avea nici titlul și nici cuprinsul hotărâte de mine” (Popescu, 2016, p. 175). Autorul moare subit la doar 36 de ani, lăsând în urmă 468 de pagini de manuscris¹. Printre aceste pagini se află și jurnalul său, publicat postum (*Jurnalul unei vieți moarte de-a gata* (Tracus Arte, 2023)), în care își continuă reflecțiile despre poezie, intercalează idei de poeme, își „cercetează” viața și activitatea literară din punctul de vedere al asumării unui mod de viață creștin. Similar colegilor săi nouăzeciști, poezia lui Cristian Popescu efasează granița dintre genuri, surprinde prin incorporarea în discursul poetic a unor stiluri funcționale diferite: de la cel beletristic la cel publicistic sau colocvial. Uneori poemele lui devin eseuri filosofice, în care sunt intercalate imagini poetice; altele regăsim pasaje sau poeme întregi cu tentă publicistică: necrologuri (inventate sau nu) ale diferiților oameni cu numele Popescu, liste de recorduri mondiale ș.a.; altele poezia lui se împletește firesc cu eseul și confesiunea. Acest mixaj de stiluri, împreună cu alte strategii de scriitură, accentuează surpriza și efectul de autenticitate.

Formula pe care o considerăm cea mai pertinentă în definirea poeziei lui Cristian Popescu îi aparține, în opinia noastră, criticului Mircea Martin: „poetul scrie „idile”, dar, de fapt, o amenințare surdă plutește, ca izul unei boli necunoscute, peste poemele sale. (...) idila nu anulează tensiunea și candoarea se poate asocia cu atrocitatea” (Popescu, 2015, p. 17). Această candoare întreruptă de monstruos, de grotesc, de „o boală necunoscută”, forțează o tensiune care, în cele din urmă, pune întreaga structură a lumii, întregul limbaj (și mod de a fi prin

¹ „După cum reiese din cele 468 de pagini de manuscris care formează caietul dăruit de poet pictoriței Laura Covaci și reprodus după moartea lui, în ediție anastatică, de Muzeul Literaturii Române București, Cristian Popescu studia atent lumea, își supraveghea propria viață sufletească, experimenta posibilitățile cuvintelor limbii române, încerca să se exprime prin intermediul unor desene, își nota titlurile unor viitoare scrieri. Caietul reprezintă documentul explorării a tot ceea ce poate deveni poezie” (Ștefănescu, 2005, p. 962)

limbaj), sub semnul întrebării²: „Pentru că o speranță de-a mea este aceea c-am să scriu până voi uita (progresiv) literele alfabetului” (*De ce nu vreau să mor poet*, Popescu, 2016, p. 20). Semnificațiile autenticității la Cristian Popescu le vedem exprimate atât la nivel etic (prin asumarea propriului destin de scriitor), cât și la cel estetic (care se întrevede în contrastul dintre atrocitate și candoare, dintre grotesc și sublim).

Autenticitatea: destinul ca artă „Popescu”

O trăire a propriei arte ca *destin* e felul în care „traduce” Cristian Popescu noțiunea de autenticitate literară. Autorul își leagă numele, pe care îl consideră o expresie a destinului propriu, o definiție a propriei misiuni, cu existența prin artă, iar acest lucru este formulat explicit și tranșant în poemele sale: „Dacă pe mine mă cheamă Popescu, atunci eu-și-destinul-meu se cheamă **Arta Popescu**” (*De-amorul Artei*, Popescu, 2016, p. 88). El explorează cu insistență ludică tema propriului nume „Popescu”, unul dintre cele mai populare nume din arealul românesc. Personajul lui liric este omul obișnuit, anonim, care caută să-și împlinească destinul prin artă. E simptomatică demistificarea imaginii de poet, pas care îl pune pe autor în relație de egalitate cu cititorul, deschide un dialog cu acesta.

Pentru Cristian Popescu, literatura nu este o meserie, fiindcă asta ar implica o distanță care falsifică actul scriptural. Asemenea noțiunii de filosof care, în Antichitate, presupunea un om care duce un mod de viață filosofic, a fi poet înseamnă a-ți asuma un mod de viață poetic. Trăirea prin scris nu înseamnă însă subordonarea propriei vieți operei, ca scop. Viața (și moartea) e opera autentică a artistului, iar actul scriptural e instrumentul, ritualul de racordare a propriei vieți idealului autenticității: „Așteptăm, de fapt, cu toții cea mai bună receptare, cea mai bună lectură care ni se poate da: cea a Judecății de Apoi” (*De-amorul Artei*, Popescu, 2016, p. 88).

Opera lui Cristian Popescu are la bază trăirea creștină. Acest lucru îl putem observa pe text, prin referințele la practicile religioase, prin deschiderea spre mistic, prezentă în poeme, dar e și un aspect analizat și recunoscut de critici³. Afirmția contrariantă: „trebuie să mori înainte să mori” (*înainte de toate*, Popescu, 2015,

² „(...) prin nebunia care o întrerupe, o operă deschide un vid, un timp de tăcere, o întrebare fără răspuns, provoacă o sfâșiere ireconciliabilă în care lumea e constrânsă să-și pună întrebări. Astfel ceea ce e în mod necesar profanator într-o operă se întoarce și, în timpul acestei opere cufundate în demență, lumea își recunoaște culpabilitatea” (Foucault, 2005, p. 490).

³ A se vedea articolul: Carmen Popescu, „Subjectivity and the Dialogic Self. The Christian Orthodox Poetry of Scott Cairns and Cristian Popescu.” In *Literature as Dialogue*. Dialogue Studies, 22, 2014. xv, 274 pp. 197-219.

p. 81), continuată și reluată în diferite forme⁴, vorbește despre o punere în scenă, un act de cunoaștere a propriei vieți și morți prin reconstituirea și trăirea lor în literatură. Dar e și un vers cu o încărcătură religioasă profundă, făcând referință la ciclicitatea vieții creștine și la sarcina fiecărui credincios de a reconstitui, pentru sine, traseul Cristic în fiecare an. Abia în reconstituirea experiențelor, acestea pot fi trăite cu adevărat. Din acest motiv poezia e un mijloc de supraviețuire, datorită de a trăi o implică pe cea de a (se) (re)crea prin artă, de a deveni tot mai identic cu sine, fugind de orice formă de falsificare a vieții: „Și chiar acum, de exemplu, sunt aproape convins că dacă aș ridica o singură clipă stiloul de pe foaie aș face pe loc infarct. Așa că n-am de ales, trebuie să fiu extrem de atent, trebuie să fiu aparatul care îmi înregistrează încontinuu cardiograma” (*O rugăciune de jucărie*, Popescu, 2016, p. 100) sau „Scrii literatură nu ca să devii mai bun, ci ca să nu te sinucizi. Literatura este un mijloc de supraviețuire” (*A sta și a te întreba, ibidem*, p. 34). Asumarea destinului de artist a presupus, așadar, o stare de producere permanentă, o dedicare, fără rezerve, a propriei ființe mentale, spirituale, corporale, biografice activității poetice (nu ca scop, ci ca mijloc): *Eu de-asta scriu: ca să mă las de scris. Ca să mă pot ocupa – odată și-odată – cât mai bine și mai firesc de trăit. (În mare măsură viața de zi cu zi se opune scris-cititului, care-i numai de noapte cu noapte). Poezia e un mod vindecător de a fi, un tratament de întreținere. Nu am după ce degete să mă ascund: îi accept, îmi asum boala. În cazul meu, accidente existențiale, sărăcia, frica, neputința de a iubi, orgoliul, destrăbălarea nu se pot (pe rând sau toate laolaltă) calma și înlătura decât în momentele exploziilor emotive, mentale, sufletești și temperamentale, doar în bubuituri ale inimii care – la rândul lor – se descarcă, se înmoaie prin receptare și prin producere de diverse expresivități artistice.// Bineînțeles că în acest caz singura motivație sinceră și reală a faptului că «mă dau» scriitor nu poate fi decât mult visata bucurie de a nu avea de ce să scriu. Adică de a-mi scrie singur, în sfârșit, opera capitală: biletul de externare* (*A sta și a te întreba*, Popescu, 2016, p. 34).

Poetica atrocității și a candorii

Versurile lui Cristian Popescu ilustrează cu precizie limitele gândirii. Dacă Iustin Panța, colegul său de promoție, „ne clatină” din obișnuințele propriei gândiri, ademenindu-ne spre o „(ceal)altă obișnuință”, atunci Cristian Popescu ne zdruncină obișnuințele gândirii din temelii, lăsându-ne într-o stare de

⁴ „Aseară mama ne-a explicat că unora le ajunge să moară într-o noapte tot ce au trăit în vreo 70 de ani. Ne-a explicat că tu, dacă ai trăit 55 de ani, trebuie să mori 55 de ani și de-abia după aia îți trece” (*despre tata și noi*, Popescu, 2015, p. 117) sau „E? Cum vă plăcu moartea, Doamne Isuse, Fecioaro și toți sfinții? E? Că mie-mi plăcu foarte mult și parc-aș mai vrea o dată!...” (*Casa de ajutor reciproc a pensionarilor*, Popescu, 2016, p. 102)

anxietate existențială, de neliniște, care ne face să ne chestionăm deprinderile și felul de a vedea lumea. Acesta din urmă ajunge să-și construiască în poeme o lume extrem de recognoscibilă: surprinzătoare, distorsionată, profund neliniștitoare. Grotescul, în literatura lui Cristian Popescu, vine ca simptom al unei lumi deformată, pe când idila, candoarea, vorbesc despre posibilitatea echilibrului suprem, aflat dincolo de viață. Îngemănarea celor două categorii estetice, grotescul și sublimul, în spațiul aceluiași text literar, creează o poetică a suferinței, a tragicului. Asemeni ilustrațiilor marginale grotești din cărțile religioase medievale – imagini surprinzătoare și amenințătoare în apariția lor –, autorul ne vorbește despre propriul nostru potențial de a trăi răul, boala, suferința, dar și, în contrast, despre promisiunea candorii, iubirii, adevărului.

Siguranța horatiană în legătură cu faptul că atrocitatea și candoarea nu pot fi îmbinate într-o operă artistică, iar „șerpilor puși lângă păsări sau mieii lângă tigri”⁵ (Hunter, 2021, p. 412) (*trad. n.*), este așadar combătută de Cristian Popescu. Autorul caută discrepanțe ireconciliabile pentru a le ciocni ca pe două particule cu încărcături electrice opuse. Efectul e surpriza, contrarierea, perplexitatea sau, cum ar spune Nigel Fabb, autorul cărții *A Theory of Thrills, Sublime and Epiphany in Literature*, „experiența puternică”⁶. Surpriza vine de la percepția a ceva ce nu am știut sau a ceva la care nu ne-am așteptat și e, de fapt, un eveniment epistemic. Am evoluat ca ființe care încearcă să anticipeze orice eveniment, iar surpriza poate reprezenta un eșec în a anticipa un pericol potențial și e o ocazie de a învăța ceva nou (Fabb, 2022, p. 13). Fabb distinge două tipuri de experiențe care se bazează pe surpriză. Prima ține de experiența surprizei în corp, experiență pe care acesta o numește *fior* (*thrill*): „*Experiența puternică* a «fiorului» este o emoție neașteptată, manifestată prin frisoane sau lacrimi sau un alt reflex corporal”⁷ (*ibidem*, p. 1) (*trad. n., subl. n.*). Celălalt tip de experiență este una a cunoașterii a ceva de mare semnificație. O cunoaștere care poate fi dificil de exprimat, inefabilă: „Cealaltă este o experiență de cunoaștere neașteptată a ceva foarte semnificativ. Acest lucru poate fi imposibil de exprimat în cuvinte, este inefabil. Acest al doilea tip de experiență poate fi mai rar și, într-adevăr, se poate întâlni adesea atât de rar, încât să fie foarte memorabil.” (*ibidem*, p. 1) (*trad. n.*)⁸. Acest al doilea tip de experiență puternică Fabb o împarte în două tipuri: „sublimul” și „epifania”, două noțiuni distincte, însă care au legătură

⁵ “snakes paired with birds or lambs with tigers”

⁶ Huron (2006) și alții au arătat că multe dintre momentele declanșatoare de senzații tari în muzică implică surpriza ca declanșator. (Fabb, 2022, p. 13).

⁷ “The strong experience of ‘thrill’ is a sudden arousal, such as chills or tears or some other bodily response, in response to some perception or thought.”

⁸ “The other is an experience of suddenly coming to know something very significant. It may be impossible to put into words what is known; that is, it is ineffable. This second kind of experience may be rarer and indeed can often be so rare as to be highly memorable.”

una cu cealaltă și se pot condiționa reciproc. Epifania presupune, de obicei, un sentiment de importanță derivat din percepția unui lucru ordinar. Un moment de viziune, în care obiecte obișnuite se detașează de fundalul de care erau atașate, devenind importante pentru noi. Sublimul are multe manifestări, însă, de regulă, este o *experiență puternică*, ce presupune percepția a ceva extrem și, deseori, măreț. În literatura lui Cristian Popescu sublimul se întrevide în momentele de viziune, de epifanie, legate de obiecte sau locuri cotidiene și de gesturi. Tramvaiul 26, local familial, fotografiile din albumul de familie, pachetul cu vată, devin *loci amoeni* și vorbesc, în poemele lui Cristian Popescu, despre ceva măreț sau despre o stare dusă la extrem: „Ce lene în pachetul cu vată. Ce moliciune, ce voluptate, ce liniște, mamă. Acolo, sub pansament, strâns bine, unde zvâcnește pulsul, unde pulsează perna sub cap, zvâcnește ca o inimă albă, moale și mare; și-o strângi în brațe. Somnul tău e ca și-atunci când deschizi înspre seară fereastra și se umple camera cu răcoare. Mama răspunde manechinelor din vitrine cu un zâmbet, cu o fluturare de mână. Mama cântă la pian și muzica ei are miros de tei. Cu degetele ei, cântând, mama șterge pianul de praf. Ne-a rugat ca atunci, când o fi, să udăm în fiecare săptămână cu parfum bun pământul ei de deasupra. Mama mi-a cusut o cămașă de vară din umbra ei. Stă ascunsă în spatele pozei și ascultă cum îi spun acest poem. Ochii ei s-or înveli încet în ceară. La ea în piept aerul e de seară. O lumină blândă, care face rotocoale, se ridică ușor înspre tavan și-n cameră miroase a tei și a sudoare.” (*local familial*, Popescu, 2015, p. 110).

Suprapunerea imaginilor purității (somnul din pachetul cu vată, aerul de seară, mirosul de tei etc.) cu atrocitatea (moartea mamei sugerată în câteva dintre versuri: „Ne-a rugat ca atunci, când o fi, să udăm în fiecare săptămână cu parfum bun pământul ei de deasupra.” sau „Ochii ei s-or înveli încet în ceară”) produce un efect puternic și e un pas către sublim. Diderot spune, în *Salon de 1767*: „Tot ce surprinde sufletul, ce îl impresionează printr-un sentiment de teroare, conduce la sublim”⁹ (Diderot) (trad. n.). La Cristian Popescu, terifiantul se insinuează în idilă, în cotidian, prin imagini. Somnul din pachetul cu vată este împletit cu realizarea esenței muritoare a mamei. Deseori, registrul afectiv colocvial, care creează intimitate, este întrerupt abrupt de imagini care contrastează: „Dau zi de zi cu căciula de pământ, așa, a sănătate și scot din ea numa’ lilioci. Ce porumbei, Doamne? De unde porumbei? Pui de lilioci!! Că ăștia ce sunt? Înger-îngerăși pentru copii de șobolani... Și pentru mine” (*CIRCUL I - un psalm al lui Popescu -*, Popescu, 2016, p. 38) sau „Toată lumea își va aminti că la înmormântare sicriul nu era bătut în cuie, ci legat c-o fundă mare și roz, ca un cadou.” (*la comemorarea bunicii*, Popescu, 2015, p. 114). Gesturile intime, care fac trimitere la o rutină: „Mama își întinde rugina pe buze și mișcă lin evantaiul ca să împrăștie lumina de lună prin cameră și să-și aducă aminte mai bine. Eu alerg repede-repede dintr-o parte în alta a camerei și mă lovesc tare de

⁹ «Tout ce qui étonne l’âme, tout ce qui imprime un sentiment de terreur conduit au sublime. Une vaste plaine n’étonne pas comme l’océan, ni l’océan tranquille comme l’océan agité».

pereti. Să sune ca un clopot.” (*despre tata și noi*, Popescu, 2015, p. 116), creează un *locus amoeni*, condiționat de moarte: „Tu ai murit de zece ani. Eu alerg repede-repede dintr-o parte în alta a camerei și mă lovesc tare de pereți. Să sune ca un clopot.” (*despre tata și noi, ibidem*, p. 119).

Pentru Cristian Popescu a fi poet presupune asumarea unui destin și mod de viață poetic. Văzut ca un mijloc de trăire intensă a vieții, dar și ca modalitate de supraviețuire, poetul își dedică întreaga ființă mentală, spirituală, corporală și biografică scrisului. Pe lângă asumarea unui destin artistic, autenticitatea lui Cristian Popescu se manifestă plenar în ciocnirea imaginilor sublimului cu cele ale grotescului, rezultatul fiind o suspendare, o vidare a lumii de conținutul ei obișnuit, rutinar. Efectul de surpriză are astfel un rol transformativ asupra cititorului, îl scoate din inerție tocmai prin exemplificarea unei situații cotidiene în care s-ar regăsi oricine, adăugând un nou strat, atroce, experienței cotidiene.

În volumul *Rethinking the concept of the grotesque*, Chao Shun observă faptul că grotescul înfloarește în climatele estetice în care transgresarea raționalismului și a ordinii clasice sunt încurajate. Acesta adaugă că grotescul, în viziunea baudelairiană, e „aproape un sinonim al suprarealismului, întrucât acesta încorporează, literalmente și la figurat, așa-numita *surréalité*”¹⁰. (Chao, 2010) (*trad. n.*). În acest sens, poemele lui Cristian Popescu, cu receptarea încurajatoare de care se bucură la Cenaclul *Universitas*, continuă demersul suprarealist, al *aegeri somnia* (în traducere, visurile oamenilor bolnavi), alunecarea în coșmar, cu reîntoarcerea într-un cotidian transformat de această viziune coșmarească.

Această poetică va naște, ulterior, alte direcții de explorare, deseori diametral opuse, contradictorii în abordare și stil, dar care se întâlnesc în literatura lui Cristian Popescu: de la poezia delirului scrisă de Ruxandra Cesereanu, la poezia atroce scrisă de Dumitru Crudu, în care eul liric devine personaj în propriile poeme; de la poezia dialogică a Simonei Popescu, în care regăsim o accentuare a comunicării autor-cititor, la imaginarul violent din *Metodele* lui Vlad Drăgoi.

Referințe bibliografice:

1. CHAO, Shun-Liang. *Rethinking the Concept of the Grotesque: Crashaw, Baudelaire, Magritte*. New York: Modern Humanities Research Association and Routledge, 2010. [E-book].
2. DIDEROT, Denis. *Salon de 1767*. Disponibil: https://fr.wikisource.org/wiki/Page:Diderot_-_%C5%92uvres_compl%C3%A8tes,_%C3%A9d._Ass%C3%A9nat,_XI.djvu/156 [citat 09.04.2024].
3. FABB, Nigel. *A Theory of Thrills, Sublime and Epiphany in Literature*. New York: Anthem Press, 2022.

¹⁰ “Baudelaire [...] considers the grotesque [...] as the highest form of contemporary art; and almost a synonym of Surrealism, insofar as the grotesque embodies literally and figuratively the so-called *surréalité*.”

4. FOUCAULT, Michel. *Istoria nebuniei în epoca clasică*. București: Humanitas, 2005.
 5. HUNTER, Richard. *The Layers of the Text: Collected Papers on Classical Literature 2008–2021*. Berlin: Walter de Gruyter, 2021.
 6. POPESCU, Carmen. „Subjectivity and the Dialogic Self. The Christian Orthodox Poetry of Scott Cairns and Cristian Popescu.” In *Literature as Dialogue*. Dialogue Studies, 22, 2014. XV, 274, pp. 197-219.
 7. POPESCU, Cristian. *Arta Popescu*. Prefață de Mircea Martin. București: Tracus Arte, 2016.
 8. POPESCU, Cristian. *Familia Popescu*. Prefață de Mircea Martin. București: Tracus Arte, 2015.
- ȘTEFĂNESCU, Alex. *Istoria literaturii române contemporane (1941–2000)*. București: Mașina de Scris, 2005.
- YEATS, William Butler. *Easter, 1916*. Disponibil: <https://www.poetryfoundation.org/poems/43289/easter-1916> [citată 04.04.2024].

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică”, Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM.